

การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์
และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
Developing the program of Mental Health Promotion
for the disable by Buddhism Arts and Buddhism Tourist
in north Eastern

พรเศรษฐิ วุฒิปัญญาอิสกุล¹
Pornsetthi Wuttipanyaisakul

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการ และสร้างเครือข่ายวัดต้นแบบการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี ได้แก่ พระสงฆ์ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง 2 พื้นที่ โดยสัมภาษณ์เชิงลึก 30 รูป/คน กลุ่มเป้าหมายเชิงปฏิบัติการ ผู้พิการทางการเคลื่อนไหวในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 10 คน และผู้พิการทางการเคลื่อนไหวในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 10 คน ผลการวิจัยพบว่า 1. พัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 8 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 ชมความงามพุทธศิลป์ให้เกิดการระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระรัตนตรัย ขั้นตอนที่ 2 กลุ่มผู้พิการปฏิบัติการรับฟังคำอธิบายงานพุทธศิลป์และแง่คิดตามหลักพุทธธรรม ขั้นตอนที่ 3 กลุ่มผู้พิการปฏิบัติการปรับพฤติกรรมสร้างสุขภาพจิตดำเนินกิจกรรมประจำวันตามหลักไตรสิกขา เป็นผู้มีศีล 5 ผิดจิตให้เกิดสมาธิมีสติและปัญญาระหว่างดำเนินกิจกรรมประจำวัน ขั้นตอนที่ 4 ให้ความรู้ทางด้านพุทธศิลป์กับกลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหว ขั้นตอนที่ 5 ให้ความรู้ทางการวาดภาพประกอบสร้างแรงบันดาลใจจากพุทธศิลป์

คำสำคัญ : การพัฒนา, โปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิต, ผู้พิการ

Abstract

The purpose of this research was to develop a program to promote mental health of people with disabilities through Buddhist arts and Buddhist tourism. Create

---

Received: 2022-03-12 Revised: 2022-03-28 Accepted: 2022-04-12

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Ratchasima Campus. Corresponding Author
e-mail: aphinant.jais@gmail.com

a participatory process in promoting mental health of people with disabilities. and create a network of temples to promote the mental health of people with disabilities in the Northeast The integrated research methodology consisted of monks, community leaders who participated in the development of a mental health promotion program for the disabled through Buddhist arts and Buddhist tourism in the Northeastern region, in both areas by in-depth interviews with 30 subjects/person. 10 people with mobility disabilities in Nakhon Ratchasima province and 10 people. The results of the research were as follows: 1. Development of a mental health promotion program for the disabled through Buddhist arts and Buddhist tourism in the Northeast consisted of 8 steps as follows: Step 1: Admire the beauty of the Buddhist arts in order to remember the Three Jewels. Step 2: Groups of people with disabilities listen to explanations of Buddhist art works and thoughts according to Buddhist teachings Step 3: Groups with disabilities practice behavioral adjustments to build mental health perform daily activities according to the Tri-sikkha principles practice the 5 precepts concentration with mindfulness and wisdom during daily activities. Step 4: Provide knowledge on Buddhist arts to the group with the mobility disabled. Step 5: Give knowledge of inspirational illustrations from Buddhist arts. Step

Keywords: develop, program of mental health promotion, disable

1. ความนำ

จากรายงานสถานการณ์ข้อมูลคนพิการในประเทศไทย ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2537 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2562 โดยกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ระบุว่า คนพิการที่ได้รับการออกบัตรประจำตัวคนพิการ จำนวน 1,642,448 คน ร้อยละ 2.52 ของประชากรทั้งประเทศ จำแนกเป็นเพศชาย จำนวน 883,342 ร้อยละ 53.78 และเพศหญิง จำนวน 759,106 คน ร้อยละ 46.22 คนพิการที่อยู่ในวัยทำงาน อายุ 15 - 60 ปี มีจำนวน 756,820 คน ประกอบด้วย คนพิการที่ประกอบอาชีพ จำนวน 230,627 คน ร้อยละ 30.47 คนพิการที่สามารถประกอบอาชีพได้แต่ยังไม่ได้ประกอบอาชีพ จำนวน 371,708 คน ร้อยละ 49.11 และการประกอบอาชีพของคนพิการส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 39.19 (สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1-12 สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562) ซึ่งจากสถิติ จะเห็นได้ว่า ผู้พิการส่วนหนึ่งที่มีประสิทธิภาพและสามารถทำงานเพื่อเลี้ยงชีพตนเองได้แต่ยังไม่ได้รับการจ้างงาน เพราะฉะนั้น งานและการจ้างงาน จึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างโอกาสให้กับคนพิการ การมีงานทำมีรายได้ เป็นการบ่งบอกถึงการทำหน้าที่ของบุคคลเต็มตามศักยภาพและส่งผลให้บุคคลนั้นมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างภาคภูมิ ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน หน่วยงาน องค์กร และสถานประกอบการต่าง ๆ มีส่วนสำคัญในการสร้างโอกาส และความหวัง เพื่อร่วมเสริมพลังคนพิการ

ร่วมกัน สามารถผลักดันและสนับสนุนให้คนพิการสามารถเป็นทรัพยากรที่เป็นกำลังสำคัญในการร่วมพัฒนาประเทศชาติต่อไป (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2560)

นอกจากการสร้างโอกาสให้ผู้พิการได้มีงานทำแล้ว ผู้พิการจำเป็นต้องมีการรับรู้ถึงสิทธิประโยชน์ของตนเองด้วย คือสิทธิประโยชน์สำหรับคนพิการที่ขึ้นทะเบียนคนพิการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพคนพิการ พ.ศ. 2550 และมีสิทธิได้รับบริการต่าง ๆ ดังนี้

1. การสงเคราะห์และฟื้นฟูสมรรถภาพ ด้านร่างกาย ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ และด้านสังคม
2. การจัดบริการในศูนย์ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการในชุมชน
3. การฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพคนพิการ
4. การให้การสงเคราะห์ครอบครัว
5. การให้การสงเคราะห์กายอุปกรณ์และเครื่องช่วยความพิการ
6. การจัดหางานให้ทำหรือส่งเสริมสนับสนุนการประกอบอาชีพอิสระ

อีกทั้งองค์การอนามัยโลกรายงานขณะนี้ประชากรโลกพิการประมาณ 650 ล้านคน หรือประมาณร้อยละ 10 ของประชากรโลกทั้งหมด ในส่วนของประเทศไทย รายงานของกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ล่าสุดในเดือนสิงหาคม 2560 มีคนพิการที่มีบัตรประจำตัวคนพิการแล้ว 1.8 ล้านกว่าคน เกือบร้อยละ 50 หรือจำนวน 875,717 คน พิกัดทางการเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นกลุ่มคนพิการที่พบมากอันดับ 1 ของประเทศ (บุญเรือง ไตรเรืองวรวัฒน์, 2561) ร้อยละ 80 มีปัญหาสุขภาพจิต เรื่องที่ทุกข์ใจมากที่สุด คือ การไปไหนมาไหนไม่สะดวก รองลงมาคือความรู้สึกเป็นภาระคนอื่นโดยคนพิการมีความสุขอยู่ในระดับมาก ร้อยละ 99.5 ผลแห่งความสุขใจนี้ จะช่วยให้คนพิการเกิดพลังใจมีความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาตนเองในด้านอื่น ๆ หรือสร้างอาชีพต่อไป โดยส่งเสริม เพิ่มโอกาส จัดกิจกรรมให้ผู้พิการได้ปรับตัว พร้อมเผชิญสิ่งท้าทายในชีวิต

โปรแกรมและกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น ส่วนมากเป็นโปรแกรมที่สอดคล้องกับความต้องการของคณะกรรมการวัดและชุมชนจัดขึ้นตามความเหมาะสม แต่ยังคงขาดการพัฒนาที่มีลักษณะเฉพาะให้เอื้อต่อการส่งเสริมและสนองตอบความต้องการของประชาชนที่เข้ามาภายในวัด อันมีความต้องการที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะผู้พิการที่มีปัญหาทางด้านร่างกายและจิตใจ ต้องการรับการบำบัดโดยใช้งานพุทธศิลป์ กิจกรรมและแนวปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมให้ผู้พิการได้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่แข็งแรงพร้อมปรับตัวให้สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้ด้วยความสุข การค้นหาและพัฒนาโปรแกรมสำหรับส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการจึงมีความสำคัญต้องดำเนินการทดลองเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ได้ผลเป็นที่ยอมรับในเชิงวิชาการนำไปสู่การส่งเสริมและเพิ่มมูลค่าในการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ อีกทั้งกระบวนการพัฒนาจะต้องอาศัยสังคมและเครือข่ายนำองค์ความรู้ของศาสตร์สมัยใหม่และพุทธศาสดร์มาบูรณาการให้เกิดการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตเกิดเป็นเครือข่ายส่งเสริมสุขภาพจิตต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.2 เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.3 เพื่อสร้างเครือข่ายวัดต้นแบบการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. ขอบเขตการศึกษา

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่และสถานที่

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่วัดพุทธศิลป์ในจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ วัดบ้านไร่ ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา และวัดธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นวัดที่มีผลงานด้านพุทธศิลป์ ประชาชน ผู้พิการ ส่วนใหญ่ให้ความสนใจเข้ามาท่องเที่ยวตามลักษณะการท่องเที่ยววิถีพุทธ

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสนใจการพัฒนารูปแบบส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยวางหลักในการศึกษาไว้ ดังนี้

1. พัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธ เป็นการพัฒนากิจกรรมที่ผู้วิจัยจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมความสามารถของ ประชากรกลุ่มตัวอย่างในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของตนเองให้ดีขึ้น

2. สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการ โดยแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการ 2) ร่วมในการเลือกวิธีการและวางแผนเว็บไซต์ 3) ร่วมในการแก้ปัญหา 4) ร่วมในการดำเนินงานตามแผน และ 5) ร่วมในการประเมินผลวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ

3. สร้างเครือข่ายวัดต้นแบบการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการ โดยสร้างเครือข่ายร่วมกับหน่วยงานคณะสงฆ์ สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชนครินทร์ สาธารณสุขจังหวัด สมามคมคนผู้พิการ สถาบันการศึกษา และสมาคมธุรกิจท่องเที่ยว

3.3 ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้พิการทางการเคลื่อนไหวในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 10 คน และผู้พิการทางการเคลื่อนไหวในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 10 คน โดยใช้เกณฑ์การสมัครใจเข้าร่วมโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนารูปแบบส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธ

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ภายใต้แผนงานวิจัย การพัฒนารูปแบบส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 30 รูปหรือคน

4. การทบทวนวรรณกรรม

4.1 ความหมายของสุขภาพจิต

World Health Organization (1997) ได้ให้ความหมาย สุขภาพจิตว่าเป็นความสามารถของบุคคลที่จะปรับตัวให้มีความสุขกับสังคมและสิ่งแวดล้อมได้ดี มีสัน พันธ์ภาพที่ดีกับบุคคลอื่น สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสะดวกอย่างสุขสบาย รวมทั้งสามารถตอบสนองความต้องการของตนได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกโดยปราศจากความขัดแย้งในจิตใจ

สรุปได้ว่า สุขภาพจิตหมายถึง การที่บุคคล สามารถดำรงชีวิตประจำวันได้ อย่างเป็นปกติสุข สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม ภายใต้กฎระเบียบของสังคม และปราศจากโรค และอาการทางสุขภาพจิต และจิตเวช ซึ่งได้แก่ โรคซึมเศร้า ภาวะวิตกกังวล การมีความเครียด และการมีภาวะสุขภาพจิตต่ำกว่าบุคคลทั่วไป

4.2 ความหมายของผู้พิการ

สรุปได้ว่า ผู้คนพิการ หมายความว่า บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญา การเรียนรู้ หรือความบกพร่องอื่นใด ประกอบกับมีอุปสรรคในด้านต่าง ๆ และมีความจำเป็นเป็นพิเศษที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือด้านหนึ่งด้านใดเพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่าง บุคคลทั่วไป ทั้งนี้ ตามประเภทและหลักเกณฑ์ที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ประกาศกำหนด

4.3 ความหมายของการท่องเที่ยววิถีพุทธ

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยว มุ่งหวังไปหาประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อผลในการพัฒนาชีวิตและจิตใจเป็นสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อทำให้เกิดความสงบสุข มีสันติภาพ ของมวลมนุษย์ มีค่านิยมและเชื่อว่าการได้ทำบุญนั้นก่อให้เกิดสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว ในการท่องเที่ยววนั้นจะทำให้เกิดพฤติกรรมตามเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ต้องได้สัมผัสกับองค์ประกอบที่สำคัญ คือ (สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา, 2550)

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งหวังให้นักท่องเที่ยว ได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ อันส่งผลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจเป็นสำคัญและนอกจากนั้น เป็น การสร้างความสงบสุข สันติภาพ ของมวลมนุษย์ และสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูล และยังเป็นการจูงใจใน ด้านการแสวงบุญในมิติทางศาสนาและมีความเชื่อ ว่าการได้มาสักการะ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ทำบุญ บริจาคทาน ปฏิบัติบูชาจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว

5. วิธีดำเนินการวิจัย

ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอขั้นตอนการดำเนินการวิจัยมีกระบวนการวิจัยและขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

5.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยด้วยวิธีวิทยาการวิจัยแบบผสมผสานวิธี ทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยการแบบผสมผสานวิธีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้แก่ หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธ วัดบ้านไร่ อ. ด่านขุนทด จ.นครราชสีมา และวัดธาตุ อ.เมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น ผู้วิจัยและคณะวิจัยโครงการย่อยสำรวจชุมชนสร้างการมีส่วนร่วมพร้อมรวบรวมข้อมูลและกราบนิมิตเจ้าอาวาสทั้ง 2 วัดเข้าร่วมโครงการวิจัย การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธ อีกทั้งยังดำเนินกิจกรรมวิเคราะห์ความสัมพันธ์โปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธ ผ่านการประชุมกลุ่มย่อย การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหวของสมาคมคนผู้พิการจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น เพื่อระดมความคิดเห็นใช้เป็นแนวทางโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธ พร้อมส่งข้อมูลให้โครงการย่อยสร้างนวัตกรรมเชิงคุณค่าและมูลค่าในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มุ่งเน้นสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหว ผู้ดูแลผู้พิการทางการเคลื่อนไหวที่มาท่องเที่ยววัดบ้านไร่ อ. ด่านขุนทด จ.นครราชสีมา และวัดธาตุ อ.เมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น เพื่อทราบถึงรูปแบบการเดินทาง ความสนใจต่องานพุทธรูปรองรับการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสร้างนวัตกรรมเชิงคุณค่าและมูลค่าในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการปฏิบัติการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ วัดบ้านไร่ อ. ด่านขุนทด จ.นครราชสีมา และวัดธาตุ อ.เมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น นำผลการสังเคราะห์ข้อมูลรองรับการสร้างรูปแบบวัดส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นำไปสู่กิจกรรมปฏิบัติการร่วมกันระหว่างผู้วิจัย คณะผู้วิจัย ชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียกับงานวิจัย ครอบคลุมการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและการสร้างนวัตกรรมเชิงคุณค่าและมูลค่าในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปและการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเน้นการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้วิจัย คณะผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย ดำเนินการสรุปข้อค้นพบ จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน ในขั้นตอนนี้เป็นปฏิบัติการโดยผู้วิจัยดำเนินการเอง บางโอกาสเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียมีส่วนร่วมกับการปฏิบัติการ และนำผลที่ได้จากการดำเนินงานทั้งหมด จัดจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน

5.2 ขอบเขตกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้พิการทางการเคลื่อนไหวในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 10 คน และผู้พิการทางการเคลื่อนไหวในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 10 คน โดยใช้เกณฑ์การสมัครใจเข้าร่วมโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนารูปแบบส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระสงฆ์ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง 2 พื้นที่ โดยสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 30 รูปหรือคน ได้แก่

1. กลุ่มที่ 1 พระสงฆ์ผู้เป็นตัวแทน จำนวน 5 รูป
2. กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่วัดบ้านไร่ และวัดธาตุ จำนวน 5 คน
3. กลุ่มที่ 3 ผู้พิการในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดขอนแก่น จำนวน 10 คน
4. กลุ่มที่ 4 เจ้าหน้าที่ภาครัฐและเอกชน 10 คน

5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการรวบรวมข้อมูลเป็น 2 ส่วน คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารและการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

5.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Review Data)

1. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ศึกษาจากตำรา เอกสาร บทความ ทฤษฎี หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดขอบเขตของการวิจัยและสร้างเครื่องมือวิจัยให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์จากเอกสารงานวิจัยเพื่อกำหนดขอบเขตและเนื้อหาจะได้มีความชัดเจนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

5.3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Data)

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (1) ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่ จะสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง พร้อมกับขอเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสำหรับโครงการถอดบทเรียนการทำงานเชิงพื้นที่ พร้อมทั้งผู้วิจัยศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์ (2) ขั้นดำเนินการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้ง

ให้ทราบว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใด ผู้วิจัยก็จะไม่บันทึกเสียงเลย

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) สรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และยืนยันความน่าเชื่อถือข้อมูลการวิจัย ข้อค้นพบด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาได้ศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง จากการแปลผลพร้อมให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอ ช่วยให้ผลการวิจัยได้รับการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ นำเสนอผลการวิเคราะห์เชิงพรรณนา และการนำเสนอภาพกิจกรรมและชุดองค์ความรู้(หนังสือสรุปองค์ความรู้) การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธานุศาสตร์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปฏิบัติการ

ผู้วิจัยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธานุศาสตร์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยวิเคราะห์ผลการดำเนินกิจกรรมสรุปเป็นรายงานเชิงพรรณนาประกอบข้อมูลปริมาณและคำอธิบายผลการดำเนินกิจกรรมต่างที่ปรากฏในกระบวนการวิจัย

7. สรุปผลการวิจัย

7.1 พัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธานุศาสตร์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธานุศาสตร์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการ ประกอบด้วยกิจกรรมกระบวนการสร้างแรงบันดาลใจจากพุทธานุศาสตร์มี 8 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 ชมความงามพุทธานุศาสตร์ 1) วิหารเทพวิทยาคม วัดบ้านไร่ อ.ด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา 2) วัดธาตุ อ.เมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น ให้เกิดการระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระรัตนตรัย

ขั้นตอนที่ 2 กลุ่มผู้พิการปฏิบัติการ รับฟังคำอธิบายงานพุทธานุศาสตร์และแนวคิดตามหลักพุทธานุธรรม

ขั้นตอนที่ 3 กลุ่มผู้พิการปฏิบัติการปรับพฤติกรรมสร้างสุขภาพจิต ดำเนินกิจกรรมประจำวันตามหลักไตรสิกขา เป็นผู้มีศีล 5 ฝึกจิตให้เกิดสมาธิ มีสติและปัญญาระหว่างดำเนินกิจกรรมประจำวัน

- ขั้นตอนที่ 4 ให้ความรู้ทางด้านพุทธศิลป์กับกลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหว
- ขั้นตอนที่ 5 ให้ความรู้ทางการวาดภาพประกอบสร้างแรงบันดาลใจจากพุทธศิลป์
- ขั้นตอนที่ 6 ระลึกถึงพระพุทธเจ้า การพัฒนาศักยภาพตนเองด้วยการสร้างผลงานพุทธศิลป์ การเข้าร่วมกิจกรรมสร้างผลงานทางพุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าและมูลค่า
- ขั้นตอนที่ 7 จัดกิจกรรมวาดภาพ ระบายสีงานพุทธศิลป์
- ขั้นตอนที่ 8 สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

7.2 สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สร้างกิจกรรมชมความงามพุทธศิลป์ ณ วิหารเทพวิทยาคม วัดบ้านไร่ อ.ด่านขุนทด จ.นครราชสีมา และวัดธาตุ อ.เมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น ให้เกิดการระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระรัตนตรัย คณะผู้วิจัย ผู้พิการทางการเคลื่อนไหว ผู้ดูแลผู้พิการทางการเคลื่อนไหว เข้าร่วมชมความงามทางด้านพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นงานศิลปะที่ช่าง/ศิลปิน สร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะที่เป็นงานจิตรกรรม ได้แก่ ภาพเขียนฝาผนังโบสถ์ วิหาร งานปฏิมากรรม ได้แก่ พระพุทธรูป และงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ ศาสนสถานที่เป็นโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ สถูป เจดีย์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ พระธรรมคำสอน วิถีชีวิตชาวบ้าน ส่งผลให้งานพุทธศิลป์เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย สะท้อนลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ ของคนไทยที่มีความสุภาพ อ่อนน้อม รักสงบ แจ่มใส สนุกสนาน เป็นสื่อการเรียนรู้ที่สร้างความรู้ ความเข้าใจและจินตนาการที่ส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในขณะที่การท่องเที่ยววิถีพุทธเอง ก็เน้นการท่องเที่ยวเชิงพุทธศิลป์ ดังเช่นวัดบ้านไร่ มีงานพุทธศิลป์มากมายที่ผู้พิการทางการเคลื่อนไหวให้ความสนใจเที่ยวชมซึ่งก่อให้เกิดแรงบันดาลใจทางด้านจิตใจ ซึ่งวิหารเทพวิทยาคม ได้นำศิลปะหลากหลายรูปแบบมารวมกันเพราะต้องการสิ่งที่เป็นความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นสากลนิยม ไม่ได้จำกัดเฉพาะแค่ศิลปกรรมแบบประเพณีเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึงไม่มีข้อจำกัดของรูปแบบศิลปะแสดงความเป็นศิลปะของแต่ละประเภทได้เต็มที่โดยยึดหลักให้เกี่ยวข้องกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องราวจากพระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก วินัยปิฎก และอภิธรรมปิฎก เสนอออกมาในรูปแบบของงานศิลปกรรมและปรีศนาธรรม

7.3 สร้างเครือข่ายวัดต้นแบบการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1) การสร้างเครือข่ายวัดต้นแบบ วัดบ้านไร่ และวัดธาตุ เชิญชวนคณะสงฆ์เข้าร่วมเครือข่ายการท่องเที่ยววิถีพุทธและสร้างเครือข่ายการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งผู้วิจัย ได้ใช้พื้นที่ของวัดบ้านไร่ และวัดธาตุ เป็นวัดต้นแบบ 2) เชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างและองค์การบริหารส่วนตำบล ดำเนินการสร้างเครือข่ายกับองค์การบริหารส่วนตำบลทุกภูมิภาค ผลการสร้างเครือข่ายนายกองค์การบริหารส่วนตำบลทุกภูมิภาคนำทีมงานร่วมพัฒนาวัดบ้านไร่ โดยรวมจัดการขยะในพื้นที่ร่วมปรับพื้นที่เพื่อให้เกิดความสะอาดในการท่องเที่ยววิถีพุทธสำหรับผู้พิการทางการเคลื่อนไหว 3) การสร้างเครือข่ายกับสถาบันการศึกษา ดำเนินการสร้างเครือข่ายกับ

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการพัฒนางานด้านพุทธศิลป์สำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหว เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรม และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยววิถีพุทธ 4) การสร้างเครือข่ายกับสมาคมคนพิการ สร้างเครือข่ายกับสมาคมคนพิการโดยการนำข้อมูล ข้อค้นพบจากการจัดทำเวทีปัญหาและความต้องการของกลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหว นำมาเป็นประเด็นในการสร้าง ความร่วมมือทั้งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการสร้างผลงานทางพุทธศิลป์ที่ส่งผลต่อการสร้างแรงบันดาลใจ และประเด็นที่เชื่อมโยงจากงานวิจัยนำไปสู่ความร่วมมือมีหลายด้าน เช่น การนำผลงานทางพุทธศิลป์ไปจัดกิจกรรมให้เกิดการเพิ่มมูลค่า การจัดกิจกรรมให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านพุทธศิลป์ในรูปแบบอื่น ๆ ทั้งนี้ยังพบประเด็นที่นำไปสู่การสร้างความร่วมมือ คือ การสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่กลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหว เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว นำไปสู่การสร้างเครือข่ายระหว่าง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา กับสมาคมผู้พิการ เชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรภายนอก ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการที่สนับสนุนผู้พิการให้สามารถประกอบอาชีพในสถานประกอบการได้เป็นต้น 5) การสร้างเครือข่ายกับโรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชชนรินทร์ โดยการประสานการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิต การประยุกต์ใช้หลักธรรมและการจัดกิจกรรมดูแลสุขภาพจิตผู้พิการทางการเคลื่อนไหว รวมถึงสร้างเครือข่ายการจัดกิจกรรมในการสร้างงานให้แก่ผู้พิการทางการเคลื่อนไหว โดยขยายผลการผลิตอาหารเพื่อสุขภาพส่งโรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชชนรินทร์ และเครือข่ายของกลุ่มโรงพยาบาลที่ต้องการอาหารเพื่อสุขภาพประเภทเห็ดและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ช่วยให้ผู้พิการมีรายได้ และมีสุขภาพจิตที่ดีทั้งที่เกิดจากการพึ่งพาตนเอง และจากการสร้างอาชีพในปัจจุบัน เชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรผู้สนใจอาหารเพื่อสุขภาพเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในการสนับสนุนผู้พิการ 6) ก ร ร สร้างเครือข่ายกับสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 9 โดยการประสานการจัดกิจกรรมการดูแลสุขภาพจิตผู้พิการเพื่อป้องกันการเกิดภาวะแทรกซ้อนและปัญหาสุขภาพของผู้พิการที่เกิดจากความรู้สึกท้อแท้ เมื่อประสบปัญหา กับสภาพการที่ไม่พึงประสงค์ส่งผลต่อภาวะความเครียด อาจก่อให้เกิดโรคความดันโลหิตสูง รวมถึงการขาดการออกกำลังกายของผู้พิการทางการเคลื่อนไหว การบริโภคอาหารที่ส่งผลต่อการเกิดโรคเบาหวาน เพื่อให้เกิดการจัดกิจกรรมดูแลสุขภาพจิตผู้พิการ เพื่อลดความเครียด การรับประทานอาหารที่ช่วยป้องกันโรคเบาหวาน นำไปสู่การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายและการจัดกิจกรรมการดูแลสุขภาพจิตผู้พิการทางการเคลื่อนไหว โดยบูรณาการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนากับการแพทย์แผนปัจจุบันและร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดงบประมาณสนับสนุนสมาคมคนพิการเพื่อให้อาชีพกรรมการ

การอภิปรายผล

1) พัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธ
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โปรแกรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการ ประกอบด้วยกิจกรรมกระบวนการสร้างแรงบันดาลใจจากพุทธศิลป์มี 8 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 ชมความงามพุทธศิลป์ 1. วิหารเทพวิทยาคม วัดบ้านไร่ อ.ด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา 2. วัดธาตุ อ.เมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น ให้เกิดการระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระรัตนตรัย ขั้นตอนที่ 2 กลุ่มผู้พิการปฏิบัติกร รับฟังคำอธิบายงานพุทธศิลป์และแง่คิดตามหลักพุทธธรรม ขั้นตอนที่ 3 กลุ่มผู้พิการปฏิบัติกรปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสร้างสุขภาพจิต ดำเนินกิจกรรมประจำวันตามหลักไตรสิกขา เป็นผู้มีศีล 5 ผูกจิตให้เกิดสมาธิ มีสติและปัญญาระหว่างดำเนินกิจกรรมประจำวัน ขั้นตอนที่ 4 ให้ความรู้ทางด้านพุทธศิลป์กับกลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหว ขั้นตอนที่ 5 ให้ความรู้ทางการวาดภาพประกอบสร้างแรงบันดาลใจจากพุทธศิลป์ ขั้นตอนที่ 6 ระลึกถึงพระพุทธเจ้า การพัฒนาศักยภาพตนเองด้วยการสร้างผลงานพุทธศิลป์ การเข้าร่วมกิจกรรมสร้างผลงานทางพุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าและมูลค่า ขั้นตอนที่ 7 จัดกิจกรรมวาดภาพ ระบายสีงานพุทธศิลป์ ขั้นตอนที่ 8 สรุปผลการดำเนินกิจกรรม สอดคล้องกับ นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศีลภาวนาสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัย พบว่า ด้านการบริหารแบบไตรสิกขา พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เข้าใจ ธรรมชาติเกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ โดยใช้การศึกษา เพื่อพินิจสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญาเห็นตนเองด้วยตนเอง พระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขา คือ ความเป็นวัดนั้นจะต้อง ประกอบด้วย สะอาดด้วยศีล สงบคือสมาธิ สว่างคือปัญญาในเชิงบริหาร พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร และศาสนสถาน บุคลากรที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ประพฤติธรรม ใฝ่รู้มี ความรับผิดชอบ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เสียสละ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน กิจกรรมภายในวัด แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ กิจกรรมเพื่อพระภิกษุสามเณร และเพื่อประชาชนทั่วไป กลุ่มเป้าหมาย คือ พระภิกษุสามเณร โดยจัดการเรียนรู้ธรรมวินัย และเปิดโอกาสให้ ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในส่วนที่จำเป็น ส่วนประชาชน วัดควรจัดกิจกรรมให้ประชาชนมีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาตนเองได้ทั้งทางด้านร่างกาย ความคิด และทางศีลธรรม (นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์, และคณะ, 2552)

2) สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สร้างกิจกรรมชมความงามพุทธศิลป์ ณ วิหารเทพวิทยาคม วัดบ้านไร่ อ.ด่านขุนทด จ.นครราชสีมา และวัดธาตุ อ.เมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น ให้เกิดการระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระรัตนตรัย คณะผู้วิจัย ผู้พิการทางการเคลื่อนไหว ผู้ดูแลผู้พิการทางการเคลื่อนไหว เข้าร่วมชมความงามทางด้านพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นงานศิลปะที่ช่าง/ศิลปิน สร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะที่เป็นงานจิตรกรรม ได้แก่ ภาพเขียนฝาผนังโบสถ์ วิหาร งานปฐมากรรม ได้แก่ พระพุทธรูป และงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ ศาสนสถานที่เป็นโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ สฎูป เจดีย์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ พระธรรมคำสอน วิธีชีวิตชาวบ้าน ส่งผลให้งานพุทธศิลป์เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย สะท้อนลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ ของคนไทยที่มีความสุภาพ อ่อนน้อม รักสงบ แจ่มใส

สนุกสนาน เป็นสื่อการเรียนรู้ที่สร้างความรู้ ความเข้าใจและจินตนาการที่ส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในขณะที่การท่องเที่ยววิถีพุทธเอง ก็เน้นการท่องเที่ยวเชิงพุทธศิลป์ ดังเช่นวัดบ้านไร่ มีงานพุทธศิลป์มากมายที่ผู้พิการทางการเคลื่อนไหวให้ความสนใจเที่ยวชมซึ่งก่อให้เกิดแรงบันดาลใจทางด้านจิตใจ ซึ่งวิหารเทพวิทยาคม ได้นำศิลปะหลากหลายรูปแบบมารวมกันเพราะต้องการสิ่งที่เป็นความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นสากลนียาไม่ได้จำกัดเฉพาะแค่ ศิลปกรรมแบบประเพณีเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึงไม่มีข้อจำกัดของรูปแบบศิลปะแสดงความเป็นศิลปะของแต่ละประเภทได้เต็มที่โดยยึดหลักให้เกี่ยวข้องกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องราวจากพระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก วินัยปิฎก และอภิธรรมปิฎก เสนอออกมาในรูปแบบของงานศิลปกรรมและปริศนาธรรม สอดคล้องกับ อัญชลี สมใจ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา : กรณีศึกษา วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่ คือ ทำบุญ และส่วนใหญ่จะเดินทางกลับมาท่องเที่ยวอีก ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว เดินทางมาเที่ยววัดโสธรฯ ด้านความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ความคิดเห็นของ นักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยววัดโสธรฯ มีความคิดเห็นทางด้านสิ่งดึงดูดใจมาก รองลงมาคือ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ส่วนด้านกิจกรรมสันทนาการอยู่ในระดับปานกลางและด้านความสะดวกในการเดินทางตามลำดับ (อัญชลี สมใจ, 2552)

3) สร้างเครือข่ายวัดต้นแบบการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1) การสร้างเครือข่ายวัดต้นแบบ วัดบ้านไร่ และวัดธาตุ เขียวชวนคณะสงฆ์เข้าร่วมเครือข่ายการท่องเที่ยววิถีพุทธและสร้างเครือข่ายการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธศิลป์และการท่องเที่ยววิถีพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งผู้วิจัย ได้ใช้พื้นที่ของวัดบ้านไร่ และวัดธาตุ เป็นวัดต้นแบบ 2) เชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างและองค์การบริหารส่วนตำบล ดำเนินการสร้างเครือข่ายกับองค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน ผลการสร้างเครือข่ายนายกองค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมานนำทีมงานร่วมพัฒนาวัดบ้านไร่ โดยรวมจัดการขยะในพื้นที่ร่วมปรับพื้นที่เพื่อให้เกิดความสะดวกในการท่องเที่ยววิถีพุทธสำหรับผู้พิการทางการเคลื่อนไหว 3) การสร้างเครือข่ายกับสถาบันการศึกษา ดำเนินการสร้างเครือข่ายกับมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการพัฒนางานด้านพุทธศิลป์สำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหว เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรม และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยววิถีพุทธ 4) การสร้างเครือข่ายกับสมาคมคนพิการ สร้างเครือข่ายกับสมาคมคนพิการโดยการนำข้อมูล ข้อค้นพบจากการจัดทำเวทีปัญหาและความต้องการของกลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหว นำมาเป็นประเด็นในการสร้าง ความร่วมมือทั้งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการสร้างผลงานทางพุทธศิลป์ที่ส่งผลต่อการสร้างแรงบันดาลใจ และประเด็นที่เชื่อมโยงจากงานวิจัยนำไปสู่ความร่วมมือมีหลายด้าน เช่น การนำผลงานทางพุทธศิลป์ไปจัดกิจกรรมให้เกิดการเพิ่มมูลค่า การจัดกิจกรรมให้เกิดการสร้างสรรคผลงานทางด้านพุทธศิลป์ในรูปแบบอื่น ๆ ทั้งนี้ยังพบประเด็นที่นำไปสู่การสร้างความร่วมมือ คือ การสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่กลุ่มผู้พิการทางการเคลื่อนไหว เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว

นำไปสู่การสร้างเครือข่ายระหว่าง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา กับสมาคมผู้พิการ เชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรภายนอก ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการที่สนับสนุนผู้พิการให้สามารถประกอบอาชีพในสถานประกอบการได้เป็นต้น 5) การสร้างเครือข่ายกับโรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชชนครินทร์ โดยการประสานการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพจิต การประยุกต์ใช้หลักธรรมและการจัดกิจกรรมดูแลสุขภาพจิตผู้พิการทางการเคลื่อนไหว รวมถึงสร้างเครือข่ายการจัดกิจกรรมในการสร้างงานให้แก่ผู้พิการทางการเคลื่อนไหว โดยขยายผลการผลิตอาหารเพื่อสุขภาพส่งโรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชชนครินทร์ และเครือข่ายของกลุ่มโรงพยาบาลที่ต้องการอาหารเพื่อสุขภาพประเภทเห็ดและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ช่วยให้ผู้พิการมีรายได้ และมีสุขภาพจิตที่ดีทั้งเกิดจากการพึ่งพาตนเอง และจากการสร้างอาชีพในปัจจุบัน เชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรผู้สนใจอาหารเพื่อสุขภาพเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในการสนับสนุนผู้พิการ 6) การสร้างเครือข่ายกับสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 9 โดยการประสานการจัดกิจกรรมการดูแลสุขภาพจิตผู้พิการเพื่อป้องกันการเกิดภาวะแทรกซ้อนและปัญหาสุขภาพของผู้พิการที่เกิดจากความรู้สึกท้อแท้ เมื่อประสบปัญหาที่สภาพการที่ไม่พึงประสงค์ส่งผลต่อภาวะความเครียด อาจก่อให้เกิดโรคความดันโลหิตสูง รวมถึงการขาดการออกกำลังกายของผู้พิการทางการเคลื่อนไหว การบริโภคอาหารที่ส่งผลต่อการเกิดโรคเบาหวาน เพื่อให้เกิดการจัดกิจกรรมดูแลสุขภาพจิตผู้พิการเพื่อลดความเครียด การรับประทานอาหารที่ช่วยป้องกันโรคเบาหวาน นำไปสู่การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายและการจัดกิจกรรมการดูแลสุขภาพจิตผู้พิการทางการเคลื่อนไหว โดยบูรณาการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนากับการแพทย์แผนปัจจุบันและร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดงบประมาณสนับสนุนสมาคมคนพิการเพื่อให้ออกกิจกรรมเชิงบูรณาการ สอดคล้องกับ สายชล ปัญญชิต และภุเบศ วัฒนชานนท์ ได้ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของภาคใต้ : การพัฒนาเส้นทางและผลกระทบ ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภาคใต้มีรูปแบบเป็นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐด้านการท่องเที่ยว เครือข่ายชุมชนและวัด โดยรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากที่สุดเพราะมุ่งเน้นส่งเสริมการอธิบายความรู้ทางพระพุทธศาสนาให้กับนักท่องเที่ยวผ่านช่องทางที่หลากหลาย การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภาคใต้ ได้มีส่วนส่งเสริมกระบวนการทำงานและการปรับปรุงการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหา ส่งผลให้เกิดการพัฒนากิจกรรมตลอดจนการบริหารจัดการของเครือข่ายชุมชนและวัด ด้านการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ((สายชล ปัญญชิต และภุเบศ วัฒนชานนท์, 2558)

8. การเสนอแนะ

8.2 ข้อเสนอแนะการประยุกต์ใช้ประโยชน์

1) หน่วยงานด้านสุขภาพควรให้ความสนใจกิจกรรมการดูแลสุขภาพจิตแก่ผู้พิการให้มาก และหลากหลาย เพราะมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวันผู้พิการมากๆ ควรจัดบริการดูแลที่บ้าน แก่ผู้พิการเพื่อช่วยพุดคุย แลกเปลี่ยนเสนอแนะกิจกรรมที่ลดภาวะเครียดของผู้พิการ

2) ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนาผู้วิจัยสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมาวางแผนดำเนินการโครงการ พัฒนาการดูแลผู้พิการได้ตรงตามปัญหาของผู้พิการมากขึ้น

8.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาในคนพิการด้านอื่น ๆ เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะ คนพิการทางการเคลื่อนไหว แต่ปัจจัยที่มีต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพจิตผู้พิการด้วยพุทธรูปของคนพิการในด้านอื่นอาจมีความแตกต่างกัน

9. เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย. (2548). **กำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารสำหรับผู้พิการทุพพลภาพ**. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2560). **แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560 – 2564**. กรุงเทพมหานคร : ศรีเมืองการพิมพ์จำกัด.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2550). **คู่มือพัฒนาระบบงานศูนย์สุขภาพชุมชนเพื่อให้ได้ตามมาตรฐานกระทรวงสาธารณสุข**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- เครือข่ายศาสนิกชนแห่งประเทศไทย. (2563). **ท่องเที่ยวแสวงธรรม สร้างแรงบันดาลใจชาวพุทธ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : จาก <http://board.palungjit.com>.
- บุญเรือง ไตรเรืองวรวัฒน์. (2561). **คู่มือการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพเข้มข้นทางสายใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ปิยะวัฒน์ ตรีวิทยา. (2559). **กรอบแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ภาควิชากิจกรรมบำบัด คณะเทคนิคการแพทย์**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาสุหิตย์ อาภากร. (2553). **รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย**. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สายชล ปัญญชิต และภูเบศ วณิชชานนท์. (2558). “การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของภาคใต้ : การพัฒนาเส้นทางและผลกระทบ”. **วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**. ปีที่ 18 (มกราคม-ธันวาคม) : 247-248.
- สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2550). **พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ฉบับอ้างอิง (ปรับปรุงครั้งที่ 6)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ.
- สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1-12 สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2562). **กลยุทธ์การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายผู้พิการ**. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี ปีของ สสว. กรุงเทพมหานคร : สื่อสาร.

- สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา. (2550). การท่องเที่ยวและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาบทบาทของวัดในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษา วัดบวรนิเวศวิหารและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุวิทย์ วิบุรณผลประเสริฐ และคณะ. (2543). คู่มือการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : ดีไซน์.
- อภิชัย มงคล และคณะ. (2557). รายงานการประเมินผลโครงการป้องกันและช่วยเหลือผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าและเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย ปีงบประมาณ พ.ศ. 2557. นนทบุรี : กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.
- อัญชลี สมใจ, (2552). การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา : กรณีศึกษาวัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- Bowman, HA. (1995). *The nature of mental health, The Hoge Foundation of mental health*. Texas : The University of Texas.
- Menninger, K.A. (1993). *The Human Mind*. New York : Knopf.
- Preston, G.H. (1987). *Substance of Mental Health*. New York : Holt-Rinehart.
- World Health Organization. (1997). *Statistic index of family health*. Geneva : WHO.
- _____ . (1988). *Primary health care report of the international Conference on Primary Health Care*. Geneva : WHO.